

RECENSIONSESSÄ

Frida Beckmans *Postmodernismen*

Postmodernismen

Frida Beckmans bok *Postmodernismen* (Fri Tanke förlag), är lika noggrant strukturerad innehållsmässigt som genomtänkt i sin formgivning. Förutom bokomslaget inte så subtila hänvisning till tidigare debatt om postmodernismen genom *Lars Nilssons 18 porträtt av Ulf Linde* (1986), påminner kontrastspelet mellan de gråa, gula och blåa färgerna om 1980-talet, tidsepoken postmodernismen förknippas starkast med. Bokens sex kapitel (exklusive inledning och avslutning) ger en noggrann redogörelse för postmodernismen både idéhistoriskt och som ett mångfaldigt fenomen med relevans för flera olika samhällliga rörelser och fält. Kapitelrubrikerna belyser tydligt innehållet: Begrepp, Historia, Kapitalism, Sanning, Identitet, Estetik, och boken påminner om äldre akademisk litteratur, stilren, utan krumelurer, och med bred marginal överst på sidan. Kapitlet Sanning har

ett längre avsnitt om skoldebatten och postmodernismens roll däri. I denna essä kommer jag ägna störst utrymme åt det kapitlet eftersom det är en efterlängtd nedmontering av en favoritförklaring till skolans förfall i den allmänna debatten.

Begreppsutredning, historisk beskrivning och relationen till kapitalismen

Beckman tar utgångspunkt i det Nora Hämmäläinen (2019) kallat "kultursidemissförstånd". I det specifika fallet analyseras ett par texter av Lena Andersson som pekat ut postmodernismen som en korrupperande kraft för såväl längdskidåkningen som restaurantråbiff. Beckman ser en ökad frekvens av hänvisningar till postmodernismen på ledarplatser och kultursidor, sällan med positiva förtecken. Snarare åberopas postmodernism alltjämt i negativa termer som en rörelse som genom ifrågasättande av

Beckman, Frida (2023): *Postmodernismen*. Stockholm: Fri tanke, 225 sidor.

sanning och kunskap lett till en fragmentisering av kulturen, samhället, politiken, vetenskapen samt skola och lärarutbildning. Detta förundrar Beckman som anser postmoderna teorier vara något föråldrade och passé inom akademien. Detta kan nog te sig olika för olika forskningsfält då postmodernitetens och postmodernismens teoretiker är högaktuella inom pedagogiska forskningsfältet än idag, även om så inte är fallet inom det ämne där Beckman själv är professor, litteraturvetenskap.

I det första kapitlet, Begrepp, reder Beckman ut begreppet postmodernismens ursprung och diskuterar dess innebörd som såväl en uppgörelse med – och som kontinuum av moderniteten. Först klargörs begreppets mångsidighet som ett slags (o)helig treenighet av *postmoderniteten* som en tidsperiod, *postmodernism* som en samling estetiska/konstnärliga rörelser (estetiken återbesöks i det sista kapitlet) samt som en teoribildning som ”egentligen inte är en utan flera” (s 17). Här gör Beckman ytterligare en tredelning i ”teorier om postmoderniteten och postmodernismen respektive poststrukturalistisk teori” (s 17, emfas i original). Vad avser postmoderniteten som period dras den huvudsakliga distinktionen då människor var tvungna att förstå och betrakta modernitetens löfte om förnuft, rationalitet och framsteg kritiskt i ljuset av ”historiska ohyggligheter” (s 18–19). Beckman beskriver också några av de centrala teoretikernas försök att teoretisera denna tidsperiod, som Lyotard, Baudrillard, Borges och Jameson, och klargör där också att deras alster kan förstås som en beskrivning snarare än ett

förespråkande av ”det postmoderna tillståndet” (Lyotard 1979).

Den postmoderna filosofin

Vad avser den ”postmoderna filosofin” så ifrågasätter Beckman inledningsvis om den överhuvudtaget kan sägas existera, dels på grund av dess hopbuntade teoretiker som faktiskt ofta inte var filosofer. Här är flera av namnen lika välbekanta för utbildningsvetenskapen som bespottade av postmodernismens kritiker, som Foucault, Derrida och Lyotard:

Ofta buntas dessa också ihop med något föraktat estetiskt uttryck och/eller med en beklaglig politisk situation till en konstruerad totalitet som i det här läget har tappat sin förankring i verkligheten (s 37).

Beckman förklarar förtjänstfullt kortfattat en del utav de centrala stråken i vissa av teorierna som omfattas av termen, och när det kommer till de politiska teorierna drar hon en gräns mellan postmodernism och poststrukturalism. Beckman gör som flera andra en dikotom distinktion mellan analytisk och kontinental filosofi (till vilken postmodernismen räknas) och problematiserar och nyanserar den kontinentala filosofin en hel del. Här kan jag inte låta bli att undra om inte den analytiska filosofin skulle förtjäna en mindre schematisk och mer nyanserad genomgång för att göras rättvisa, även om boken handlar om postmodernism och inte analytisk filosofi. Beckman presenterar även

flera nutida tänkare och skribenter i den svenska kontexten, så boken kan även ses som idéhistorisk genomgång av postmodernismens svenska personregister.

Medan det första kapitlet illustrerar vikten av begreppsprecisering i diskussionen om postmodernismen, handlar andra kapitlet om postmodernismens historia. Beckman synliggör postmodernismens rötter i den kritiska teorin och kopplar de poststrukturella teorierna till de socialt revolutionerande 1960- och 1970-talen där flera samhällsliga rörelser fick framgångar och sådde frön till de identitetspolitiska rörelserna vi har idag¹. Således knyts det moderna och det postmoderna på flera sätt i ett historiskt perspektiv, men Beckmans tes är att postmodernismen bryter med modernitetens experimentella sida när avant-garde-rörelsen blev del av högkulturen. Här får punkrörelsen utgöra exempel på denna postmoderna estetik, som ett smutsigt, skrikigt, gör-det-självt, eklektiskt och politiskt radikalt gensvar på det sönderproducerade, apolitiska, svåra och självgodast².

Denna historiska genomgång lägger en grund för kapitlet som handlar om postmodernism som både en reaktion på kapitalismen och – mer kritiskt – som del av den senkapitalistiska nutiden. Inte minst ger kapitlet en bra översikt över hur postmodernismen kritiserats från alla politiska håll – vänster, höger och den liberala mitten (denna politiska debatt återaktualiseras i det femte kapitlet, Identitet, som även gör en noggrann och tydlig genomgång av poststrukturalistisk teoribildning, dess relation till identitetspolitiken, och skillnaden mellan identitetspolitik och essentialism). Beckman lyckas avslutningsvis vända mina tankar om den politiska debatten genom att beskriva debatten om postmodernismen som postmodernismens död – inte för att begreppet blivit meningslöst utan för att debatten illustrerar att ”den ideologiskt drivna politiska debatten är *alive and kicking*” (s 99–100, *emfas i original*); en slutsats Beckman använder för att åter uppmana till större försiktighet med begreppsanvändningen. Det sistnämnda kan ses som välkommet påpekande för just skoldebatten.

1. Anders Burmans bok *Flykten från Hegel* (2016) kan rekommenderas som en idéhistorisk genomgång av postmodernismens sammanflätning med politisk utveckling.

2. Jag skulle argumentera för att även hiphop-kulturen skulle kunna beskrivas som postmodern estetik, med eklektisk, gör-det-självt kultur, upproriska och samhällskritiska texter där sampling – reproducerande och blandning av musik från flera genrer – är ett centralt redskap.

Sanningen om sanningen

Kapitlet Sanning är kanske av störst intresse för denna tidskrifts läsare eftersom runt hälften av det handlar om utbildningsfrågor och skoldebatten. Den första hälften av kapitlet är dock precis lika angeläget att läsa eftersom det går in i djupare diskussion om en ofta förekommande anklagelse mot postmodernismen: att den i grunden är sanningsrelativistisk.

Denna anklagelse är inte ovanlig och kommer såväl från tidningarnas ledarsidor (*Dagens Nyheter*s Erik Helmersson utgör kapitlets inledande exempel, Lena Andersson är bokens exempel i både inledningen och avslutningen och Ivar Arpi tar stor plats i bokens nästsista kapitel), kultursidor och debattartiklar samt böcker av professorer och forskare från en mängd olika ämnen. Beckman gör här åter en distinktion mellan postmoderniteten som tidsepok och postmodernismen som en samling filosofiska idéer. Här diskuteras befängdheten i att händelseförlopp skulle ifrågasättas med grund i postmodernismen samtidigt som Beckman nämner några pinsamma exempel där en av postmodernitetens teoretiker (Baudrillard) skrivit mer svepande metaforiska artiklar om krigföring än vad han senare kunde stå för.

Beckman gör också en koppling till skillnaden mellan fakta och vetande och en poäng av sammankopplingen av de två som delvis ett resultat av Kants tänkande tvåhundra år innan postmodernismen. Här nämns också Jonna Bornemarks (2018) arbete med 1400-tals filosofen Cusanus begrepp *ratio* och *intellectus*. Utan att gå för djupt in i den diskussionen kan det konstateras att Beckman instämmer i Bornemarks analys att båda typerna av kunskapsbegrepp behövs i ett slags balans, men att den nyliberala tiden vi lever i inte riktigt tillåter det med sin ”obevekliga marknadslogik som står för mätbarhetens effektivitet” (s 110).

Beckman noterar också att nyliberalismen är ”svårdefinierat” och till och med ”en halmgubbe” och lovar att gå lite djupare i diskussion

om nyliberalismen ”i nästa kapitel”. Jag har dock svårt att se att det löftet uppfylls i det femte kapitlet även om nyliberalismen åter lyfts där. Termen ”nyliberalism” används emellanåt på liknande sätt som ”postmodernism” i den offentliga debatten, det vill säga som en svart låda vars innehåll vi inte känner till, men förstår är förkastligt. Jag instämmer med Beckman i att policyer och politiskt tänkande med rötter i nyliberalismen som politisk och ekonomisk ideologi är ett större problem än postmodernism i läroplanerna. Samtidigt måste de nyliberala policyerna kunna pekas ut som fenomen i tiden om inte debatten ska förbli konspiratorisk i tonen. Som exempel kan nämnas iscensättande av en skolmarknad med övertro på konkurrensens kvalitetshöjande effekter, marknadsdrift, effektiviseringsjakt, privatiseringar, målstyrning, dokumentationshets och vinstdrift. Annars blir termen en tautologi som inte refererar till något utanför sig självt.

Skolan

Sanningskapitlet vänder sig sedan till skoldebatten som Beckman nämner som det tydligaste exemplet på felaktig användning av postmodernism som ett skällsord som ska stå för sanningsrelativism. Postmodernismen har länge varit utropad som skurk i skoldebatten, ideligen ihop med ”konstruktivism”, ”socialkonstruktivism” och ibland ”progressiv kunskapssyn” och det finns gott om exempel (jfr Enkvist, 2023; Edholm, 2023; Heller Sahlgren & Sanandaji, 2019; Henrekson, Enkvist, Ingvar & Wällgren, 2017; Henrekson

& Wennström, 2022; Pehrson & Edholm, 2024; Skogstad, 2019; Skogstad, Henrekson, Kornhall, Ingvar, Wikforss & Enkvist, 2018; Wikforss, 2017 för att bara nämna en handfull exempel).

Som så ofta blir skoldebatten ofta konspiratorisk och beläggen för konspirationsteorierna hämtas från egna debattartiklar och debattböcker samtidigt som förklaringar som inte passar den egna agendan ignoreras (Magnússon, 2021). Historieskrivningen och slutsatserna är i sin tur av motsvarande kvalitet som beläggen, och har dömts ut av flera utbildningshistoriker (Hultén, 2019; Ringarp, 2017; 2022; Westberg, 2019; 2022).

Så vad står då postmodernismen egentligen för i skoldebatten? Beckman påpekar här att åter är postmodernismen ett slags alltiallo-förklaring, tillämpbar på alltifrån usla skolresultat, skolans disciplinproblem, läraryrkets sjunkande status och rekryteringssvårigheter till gängkriminalitet, stress och psykisk ohälsa.

I och med att debattörerna inte redogör för varifrån de får sina kunskaper om postmodernismen (alternativt lutar sig mot sekundärkällor, jfr Magnússon, kommande) och förkastar sedan de teoretiker som förknippas med postmodernismen som kunskapsförnekare är det svårt att ta deras kritik på allvar. Här refererar Beckman till Nora Hämläinens (2019) bok *Är Trump postmodern?* (även den en utmärkt genomgång och nyanserande försvarstal för postmodernismen) där Hämläininen skriver om skoldebatten:

Ett sådant argument handlar antingen om avsiktlig desin-

formation eller om okunskap. Angreppet mot ”det postmoderna” blir här ett slags frizon där förnuftets försvarare inte behöver vara förnuftiga, pålästa eller lyhörda (Hämläininen, 2019, s 24).

Beckman påpekar också att denna användning av postmodernismen drar en dimridå över skoldebatten som döljer ”de sociala, ekonomiska, kulturella och politiska svårigheter som tynger den svenska skolan och distraherar från de frågor man egentligen vill diskutera” (s 113–114). Här kan jag inflika en anmärkning att ordet ”man” i meningen ovan antagligen åsyftar personer som Beckman och mig själv medan det finns god anledning att tro att postmodernismens kritiker faktiskt *inte* vill diskutera dessa svårigheter. Annars skulle de väl göra det (Magnússon, kommande).

Beckman problematiserar också förtjänstfullt ihopparandet av postmodernism med konstruktivism (ibland socialkonstruktivism) och progressiv pedagogik, samt påpekar att de inte är kunskapsrelativistiska i sig samt att de härstammar från olika paradigm med olika kunskapstraditioner och olika kunskapsobjekt. Själv förklarar Beckman en del av problemen som en del av senkapitalismens marknadsstyrningsmekanismer som påverkat allt ifrån resursfördelning till relationen mellan det offentliga (stat och kommun som tillhandahållare av tjänster) och det privata (individen som kund).

Det som undergräver kunskapen och dess förutsättningar i dag är inte ”postmodern teori” utan en postmodernitet som

karaktäriseras av kapitalismens alltmer otyglade legitimeringsberättelse (Beckman, 2023, s 117).

Nog kan även denna slutsats nyanseras, och Beckman gör ett försök till det med frågan ”vilka är då de sociala, ekonomiska, kulturella och politiska sammanhangen?” Här diskuterar Beckman lärarbristen och läraryrkets sjunkande status. Nu vill visserligen flera debattörer (t ex Enkvist, 2023; Henrekson m fl 2017; Henrekson & Wennström, 2022) förklara just lärarbristen och lärarnas statusförlust med den postmoderna kunskapssynen. Utifrån ett mer materialistiskt orienterat perspektiv (snarare än diskursivt språkorienterat) verkar det dock mer sannolikt att lärarnas försämrade arbetsmiljö, ökning av obehöriga lärare som är billigare att anställa, decennielångt eftersläpande av lärarlönerna, och ihärdigt politiskt ifrågasättande av lärarkåren har varit starkare faktorer i frågan än en svåridentifierad ontologisk utgångspunkt som ingen verkar vilja kännas vid. En smula mer tveksam är dock Beckmans formulering att det ”ställs inga större krav på sökande till lärarutbildningar [...] med följd att de blivande lärarna ofta får kämpa för att klara sin egen utbildning” (s 116). Detta kan väl anses delvis sant, men det finns en viss skillnad mellan de krav som ställs på studenterna för att klara sin utbildning och att studenter med väldigt låga meriter måste antas för att fylla utbildningarna på grund av det låga söktrycket.

Till slut nämner Beckman just den enorma reformvågen från 1990-talet och framåt samt ängsligheten i ett

kundifierat förhållande³ mellan skola och elever/föräldrar som en mer sannolik förklaring än Derridas dekonstruerande textanalys och Foucaults idéhistoriska granskning av galenskapen. Som hon formulerar det: ”...det enda jag kan och vill lyfta i nuvarande sammanhang är det problematiska och lätt befängda med att fokusera på postmodernismen som bov i sammanhanget...” (s. 116-117).

I ljuset av hennes noggranna genomgång av den felaktiga beskrivningen och representationen av postmodernism i debatten är det lätt att hålla med, men skoldebatten verkar ofta vara i starkt behov av ”en skurk” som kan axla ansvaret att förklara samtliga problem i skolsystemet. Tidigare har ”det pedagogiska etablissemangen” ofta fått klä skott på liknande sätt (Magnússon, 2021). Frågan är varför så många tunga debattörer verkar vilja flytta fokus i skoldebatten, från det komplexa till det konspirationsteoretiska. Det konspirationsteoretiska svaret vore ”för att de har något att dölja och ingår i maskopi med senkapitalistiska politiker och marknadsförespråkare”. En mer sannolik förklaring, efter läsningen av Beckmans bok, är att de helt enkelt inte är särskilt väl pålästa om det de kritiserar och obrydda om huruvida det de säger stämmer eller inte. Därför gör de sig skyldiga för just en sådan kunskapsrelativism de så gärna kritiserar postmodernismen för. Då är Beckmans tillgängliga,

3. Jag rekommenderar varmt Judit Novaks (2020) utmärkta fallstudie av kundifieringen i högre utbildning i Sverige.

välformulerade och välgrundade vädjan om mer noggrann begreppsanvändning och verklighetsgrundad debatt välkommen.

Gunnlaugur Magnússon

Referenser

- Beckman, Frida (2023): *Postmodernismen*. Stockholm: Fri Tanke.
- Bornemark, Jonna (2018): *Det omätbaras renässans: En uppgörelse med pedanternas världsherravälde*. Stockholm: Volante.
- Burman, Anders (2016): *Flykten från Hegel. Den postmoderna vänsterns genealogi*. Hägersten: TankeKraft.
- Enkvist, Inger (2023): *Kunskap i kris. Ideologier i svensk skola på 2000-talet*. Möklinta: Gidlunds.
- Edholm, Lotta (2023): Inga fler experiment med svenska skolan. *Svenska Dagbladet* 2023-03-11. <https://www.svd.se/a/0QrpoA/lotta-edholm-inga-fler-experiment-med-svenska-skolan>
- Heller Sahlgren, Gabriel & Sanandaji, Nima (2019): *Glädjeparadoxen: Historien om skolans uppgång, fall och möjliga upprättelse*. Stockholm: Dialogos.
- Henrekson, Magnus; Enkvist, Inger; Ingvar, Martin & Wållgren, Ingrid (2017): *Kunskapssynen och pedagogiken. Varför slutade skolan att leverera och hur det kan åtgärdas*. Stockholm: Dialogos.
- Henrekson, Magnus & Wennström, Johan (2022): *Dumbing Down – The Crisis of Quality and Equity in a Once-Great School System – and How to Reverse the Trend*. Cham: Palgrave Macmillan.
- Hultén, Magnus (2019): *Striden om den goda skolan: Hur kunskapsfrågan enat, splittrat och förändrat svensk skola och skoldebatt*. Lund: Nordic Academic Press.
- Hämäläinen, Nora (2019): *Är Trump postmodern? En essä om sanning och populism*. Helsingfors: Förlaget M.
- Lyotard, Jean-Francois (1984): *The Postmodern Condition. A Report on Knowledge*. Manchester: Manchester University Press.
- Magnússon, Gunnlaugur (2021): ”De är många, de är överallt, och de har makt...” Historisk kartläggning av pedagogiska etablissemangen. I Joakim Landahl, David Sjögren & Johannes Westberg (red). *Skolans kriser: Historiska perspektiv på utbildningsreformer och skoldebatter*, s 233–260. Lund: Nordic Academic Press.
- Magnússon, Gunnlaugur (kommande): Till postmodernismens och konstruktivismens försvar. I Jenny Maria Nilsson (red). *Den spanande ugglan: Bildning som motstånd*. Stockholm: Liber.
- Novak, Judit (2020): On realizing the world-class university: Litigation and the state. I Sharon Rider, Michael A. Peters, Mats Hyvönen & Tina Besley (red.). *World Class Universities. A*

- Contested Concept*, s 93–106. London: Springer.
- Pehrson, Johan & Edholm, Lotta (2023): Experimentet med våra barn tar slut nu. *Expressen* 2024-01-08 <https://www.expressen.se/debatt/experimentet-med-vara-barn-tar-slut-nu/>
- Ringarp, Johanna (2017): Tesdrivande om ett svenska kunskapsfallet. *Tidskriften Respons*, (2)2017. <http://tidskriftenrespons.se/recension/tesdrivande-om-det-svenska-kunskapsfallet/>
- Ringarp, Johanna (2022): Valfriheten ökar klyftorna mellan klasser. *Tidskriften Respons* (3)2022. <http://tidskriftenrespons.se/artikel/valfriheten-okar-klyftorna-mellan-klasser/>
- Skogstad, Isak (2019): *Isak Skogstads obekväma sanningar om skolan*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Skogstad, Isak; Henrekson, Magnus; Kornhall, Per; Ingvar, Martin; Wikforss, Åsa & Enkvist, Inger (2018): Ny kunskapssyn avgörande för Sveriges framtid. *Svenska Dagbladet* 2018-10-20. <https://www.svd.se/a/yv26kR/ny-kunskapssyn-avgorande-for-sveriges-framtid>
- Westberg, Johannes (2019): Paradoxen Glädjeparadoxen, *Skola och samhälle* 2019-06-20 <https://www.skolaochsamhalle.se/flode/skolforskning/johannes-westberg-paradoxen-gladjeparadoxen/>
- Westberg, Johannes (2022): Recension av Henreksons & Wennströms Dumbing Down. *Skola och samhälle* 2022-05-09 <https://www.skolaochsamhalle.se/flode/recension-av-henreksons-wennstroms-dumbing-down/>
- Wikforss, Åsa (2017): *Alternativa fakta. Om kunskapen och dess fiender*. Stockholm: Fri Tanke.

Gunnlaugur Magnússon är docent i pedagogik vid Uppsala universitet. E-post: gunnlaugur.magnusson@edu.uu.se

Copyright Magnússon 2023. This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0: <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

RECENSIONSESSÄ

Entré och exit - En essä om förförståelse och kunskapsbidrag i avhandlingsarbeten

I februari 2023 fick jag förtroendet att vara fakultetsopponent vid Göteborgs universitet när Katarina Nilfyr disputerade i pedagogik på sin avhandling *Interaktionsmönster, social anpassning och emotioner i förskolan. En mikrosociologisk studie av interaktion mellan förskollärare och barn i målorienterade aktiviteter*. Denna avhandling är en sammanläggningsavhandling bestående av en kappa och tre artiklar, varav den första utgörs av en kondenserad version av en licentiatuppsats. I juni samma år fick jag på nytt förtroende vid Uppsala universitet, när Maria Rosén disputerade på sin avhandling i pedagogik, *Juridifiering som demokratiseringsprocess? Fallet likabehandling i svensk skola*. Även

denna avhandling är en sammanläggningsavhandling bestående av en kappa och tre vetenskapliga artiklar. Jag minns förberedelserna inför båda dessa viktiga uppdrag som lärorika och givande och samtalen med de båda forskarna som fördjupande och spännande.

En avhandlingstext är en mycket speciell typ av text. Den ska å ena sidan redogöra för en mycket komplex process, men samtidigt tydligt och klart kommunicera utgångslägen, tillvägagångssätt och resultat. Den ska vara transparent och sanningsenlig vad gäller processens gång, men samtidigt stringent och inte förvilliga sin läsare med resonemang som kanske i slutänden inte blev fullt så betydelsefulla för avhandlingsstudien. Den ska redogöra för ett problemområde på ett så pass övertygande sätt att studien uppfattas som motiverad. Samtidigt ska den inte förekomma sina egna resultat, ”avslöja mördaren” för tidigt eller ge skenet av att allt är förutbestämt och givet redan innan läsaren bjuds in i att följa intrigen. Den ska ha en ingång som lockar läsaren att kritiskt granskande och nyfiket prövande gå vidare från inledningskapitlet, och en utgång som både

Nilfyr, Katarina (2023). *Interaktionsmönster, social anpassning och emotioner i förskolan: En mikrosociologisk studie av interaktion mellan förskollärare och barn i målorienterade aktiviteter*. Göteborg: Göteborgs universitet, 148 sidor.
Rosén, Maria (2023). *Juridifiering som demokratiseringsprocess? Fallet likabehandling i svensk skola*. Uppsala: Uppsala universitet, 83 sidor.

levererar något nytt men samtidigt knyter an på ett vettigt sätt till det som skett under processens gång. Det ställs stora krav på entrén och exit i en avhandling. Om det visar sig att man kommit ut genom exakt samma dörr som man gått in har finns det skäl att fundera över hur det kan komma sig och om det var någon vits att ens ta sig an läsningen av en hel avhandling. Samtidigt vet den som är bekant med avhandlingsprocesser att det inledningskapitel som går till tryck sällan skrevs tidigt utan betydligt oftare ganska sent i ett avhandlingsförfattande. Men låt oss för en stund göra det enkelt för oss och föreställa oss hur forskarna Katarina Nilfyr och Maria Rosén möter upp oss i varsin entré och bjuder in oss i sina avhandlingar med vissa instruktioner och premisser som vi behöver gå med på att åtminstone överväga, för att kunna ta oss vidare in i avhandlingens värld med uppriktig nyfikenhet inför vad som väntar vid exit.

Frågor om avhandlingsprocessens in- och utgång var ett centralt fokus när jag förberedde mina två opponentinsatser under 2023. Idén om att ingången och utgången bör kommunicera med varandra via de delar som avhandlingsstudier inrymmer, fick utgöra stommen för de båda kritiska prövningarna. Nedanstående modell visar hur jag valde att gestalta processen som en cirkelrörelse där varje moment givetvis ska påverka det nästkommande, men utan att något val alltför determinerat ska vara avgörande för vad som blir utgångens klarast lysande poänger:

Figur 1: Frågor om avhandlingsprocess i empirisk studie

Denna text är ingen regelrätt recension av dessa två intressanta, relevanta avhandlingar. Det är dock en essä som vill ta avhandlingarnas bidrag på allvar genom att ställa kunskapsbidraget (här förstått som "utgång"/"exit") i relation till de ingångar ("entréer") till vilka respektive forskare bjuder in oss läsare. Det är specifikt det som vi finner i entrén respektive exit som kommer att lyftas, medan endast några få urval av strategiska teori- och metodval kommer att beröras.

I entrén – relevanta argument för det som komma skall

I avhandlingssammanhang skulle man kunna föreställa sig inledningskapitlet som en entré. Här får vi förstå var vi går in, vad som väntar och inte minst varför detta är viktigt att undersöka vidare. Inledningsvis i Nilfyr's avhandling "riktas fokus mot interaktionen mellan förskollärare och barn i pågående målorienterade aktiviteter i förskolan" (Nilfyr 2023, s 13). Avhandlingen "situeras i skärningspunkten mellan förskolans sociala

omsorgsuppdrag och det successivt ökade målstyrda kunskapsuppdraget” (s 13). Krav på dokumentation och målinriktade aktiviteter i förskolan förstås som ett uttryck för förskolans förändrade uppdrag från ett socialpedagogiskt till ett utbildningspolitiskt projekt. Vi möter en argumenterande figur bestående av empiriska iakttagelser av en förändrad förskola i kombination med ett intresse för sociala processer som påverkas av de samhällspolitiska rörelserna. Denna figur är bärande i argumentationen och motiveringen i avhandlingens entré. Ambitionen är att ”bidra med förståelse för hur förskolans alltmer tilltagande skolförberedande inriktning kan ta sig uttryck i mikrovärlden” (s 19).

I Roséns entré möts vi av ett initialt intresse för ”en särskild form av demokratisering, nämligen strävan efter att skolan ska vara en plats som kännetecknas av frihet från diskriminering och kränkningar, en strävan som kan stödjas av rättighetslagstiftning” (Rosén 2023, s 15). Denna särskilda form av demokratisering utgår från en politisk ansats att ”demokratisera utbildning genom rättsliga medel” som ”relaterar till en pågående tid av juridifiering” (s 15). Juridifiering beskrivs i sin tur som ett mångfacetterat fenomen och likabehandling framträder som ett särskilt intressant ”fall” som tillåter oss att studera juridifiering *som* demokratiseringsprocess (s 15–20).

När vi vandrat genom entréerna i dessa avhandlingar finns det vissa villkor vi behöver gå med på eller hålla för rimliga, för att den vidare vandringen i texterna ska bli meningsfull. När vi lämnar Nilfys

entré bör vi gå med på att det finns skäl att granska sociala effekter av en målorienterad utbildningskontext där förskolan förändrats till att bli ett mer påtagligt utbildningspolitiskt projekt, och att små uttryck som kan fångas i mikroanalyser av pedagogers och barns interaktion kan (och bör) kopplas till och förstås utifrån denna förändring. Den kritiska fråga jag bar med mig in i läsningen var huruvida denna utbildningspolitiska förskjutning som förskolan genomgått, på rimliga grunder kunde identifieras i och i sin tur förklara de uttryck som kan identifieras i mikroanalyser av interaktion i förskolan. Om intresset primärt var samhällsideologiskt orienterat, borde då inte analyserna riktas just mot samhällsideologiska processer, beslut och ideal? Om intresset snarare låg i den mest nära subtila interaktionen mellan pedagoger och barn – borde inte dessa interaktionsmönster studeras mer förutsättningslöst, utan att belastas av en idé om vad som påverkar pedagogernas mer eller mindre medvetna handlingar? När nu det utbildningspolitiska och ideologiska intresset kombinerats med det empiriska intresset för nära interaktion, kunde vi komma ut på annan plats än den plats som redan skissats fram vid ingången?

Rosén ber sina läsare gå med på att den lagstiftning som är formulerad för att främja likabehandling kan förstås som ett uttryck för demokratiska ambitioner och att det är meningsfullt att undersöka juridifiering som en möjlig demokratiseringsprocess. I en tid då rättsväsendets logik blir alltmer framträdande i allt fler sammanhang

blir det rimligt att anta att demokratiska ambitioner också iscensätts med juridiska medel. I det fall vi ska få följa handlar de demokratiska ambitionerna om att skolan ska vara fri från kränkning och diskriminering. Därmed blir juridifieringen till en potentiell demokratiseringsprocess. Samtidigt indikerar avhandlingens titel "Juridifiering som demokratiseringsprocess?" – där frågetecknet pryder sin plats – att frågan om juridifieringen kan eller bör ses som en demokratiseringsprocess som är öppen. Den kritiska fråga jag bar med mig genom avhandlingsläsningen var om svaret på denna fråga kunde bli ett "nej" eller om ingångens premisser redan arrangerat utgångens möjligheter. Kan förståelsen av vad som är en demokratiseringsprocess förskjutas hur långt som helst mot nya noder, klangbottnar, redskap, logiker och uttryckssätt? Frågetecknet möjliggör ett nekande svar på den frågan. Men borde inte frågetecknet ha fått en mer accentuerad plats i ingången? Borde idén om vad demokrati *kan* vara ha låsts fast innan vi prövar möjligheten i att den pågående rörelsen kallad "juridifiering", kan fusionera och alliera sig med demokratiambitioner? Men när ingen sådan idé deklarerats finns skäl att undra över om vi kunde komma ut ur resonemangen på annan plats än den plats som redan skissats fram vid ingången – nämligen den där juridifiering *kan* förstås som en form av demokratiseringsprocess.

Svaren på frågan "kunde vi komma ut på annan plats än den plats som redan skissats fram vid ingången?" kan enbart besvaras genom en noggrann granskning av de båda avhandlingarna i vilken man som

kritisk läsare prövar huruvida föreställningar eller hypoteser utmanas och prövas på ett kvalificeras sätt. Jag hade privilegiet att inte bara få göra just detta, utan också få hjälp med att förstå det jag inte fullt ut förstätt, i uppriktiga och skarpa samtal med studiernas främsta experter. Varken min granskning eller respondenternas vägledningar och förtydliganden under disputationerna kan återges här. Däremot vill jag belysa några få val som respektive forskare gjort under sina avhandlingsprocesser och pröva på vilka sätt de möjliggör en utmanande kvalificering av det som vi läsare behövt "gå med på" eller pröva som ett rimligt sätt att förstå något på, i entrén. Vi går vidare in i några av avhandlingarnas centrala rum.

Teoretiska och metodologiska rum

I Nilfyrns avhandling är teorivalet en integrerad del av syftesformuleringen. Val av teori blir därmed en del av det Nilfyr önskat att ta reda på. Det finns en vetenskapligt hederlig transparens förenad med ett sådant grepp; den hederligheten ger vid handen att givet att forskaren ser på världen på detta sätt, blir det också rimligt att rikta blicken mot just denna empiriska fråga. Att tydliggöra sin teori på det sätt Nilfyr gör handlar om att öppet deklarerat vilka antaganden som gjorts redan innan studien påbörjats.

Det övergripande syftet med avhandlingen är att, med utgångspunkt i mikrosociologisk teori, bidra med kunskap om interaktion mellan forskollärare

och barn i målorienterade dokumentationsaktiviteter i förskolan. Mer specifikt vill avhandlingen bidra med ingående kunskap om hur interaktion och social anpassning kan förstås med stöd i Erving Goffmans (1983, 1986) och Thomas Scheffs (1990, 1997) teoretiska ramverk. Begrepp som inramning och interaktionsordning (Goffman, 1983, 1986) samt respektsystem, sociala band och skam/stolthet (Scheff, 1997) används för att utforska interaktionsmönster, social anpassning och emotioners funktion i förskolans mikrovärld (Nilfyr 2023, s 20).

Om vi leker med tanken att teorivalet och dess fokus på interaktion i mikroperspektiv helt skulle avlägsnas från Nilfyr's syftesformulering skulle syftet vara att bidra med kunskap om målorienterade dokumentationsaktiviteter i förskolan och på vilket sätt dessa kan förstås i förhållande till rådande utbildningspolitiskt klimat och ideal. En sådan formulering andas möjligen en viss *oro* med normativ underton; förskjutningen av förskolans uppdrag från ett socialpedagogiskt till ett utbildningspolitiskt projekt behöver belysas, såväl på grund av ideologiska motiv som konsekvenser i praktiken. På motsvarande sätt kan det mer teoridrivna intresset lyftas fram medan de specifika utbildningspolitiska omständigheterna och fenomenen sätts inom parentes. I ett sådant scenario skulle syftet kunna handla om att med utgångspunkt i mikrosociologisk teori, bidra med kunskap om interaktion mellan förskollärare och barn, med fokus på interaktionsmönster, social anpassning och emotioners

funktion i förskolans mikrovärld. En sådan formulering andas snarare teoretisk *nyfikenhet* med en mer förutsättningslös underton. Frågan om *varför* interaktionen ser ut just som den gör i just denna kontext skulle kanske kunna beröras, men först efter att empirin visat på vissa mönster. Nu är dock dessa båda varianter vingklippta versioner av Nilfyr's rika syfte. Hon kopplar samman den utbildningspolitiska iakttagelsen att förskolans verksamhet är målstyrd med ett teoretiskt intresse för mikrosociologiskt interaktionsperspektiv och påstår därmed att det ena (det empiriska intresset för en målstyrd förskola) är motiverat att studera genom att titta på det andra (mikroanalyser av interaktion). Hur länkningen sker formuleras exempelvis i påståendet: "Målorienterade aktiviteter förutsätter dock social anpassning" (Nilfyr 2023, s 18). Därefter följer en redogörelse för att förståelsen av "social anpassning" delvis baseras på Scheffs "begrepp respektsystem (eng. "the deference-emotion system"), vilket betecknar ett informellt system av sanktioner som på subtila sätt främjar konformitet" (s 18). Genom att närstudera interaktion mellan barn och pedagoger kan vi alltså identifiera vilken konformitet och vilka ideal som eftersträvas och skapas. Kopplingen mellan pedagogers interaktion med barn och förskolans utbildningspolitiska uppdrag återfinns också när Nilfyr tidigt i avhandlingen konstaterar att målorienterade situationer "sätter press på förskollärarens kompetens" eftersom de både ska ge emotionellt och kognitivt stöd till barnen (s 16). Det som inte står helt klart är dock om denna utgångspunkt är satt

under prövning eller om det i och med denna ingång är betraktat som givet att målorienteringens konsekvenser är iakttagbara i mikroiinteraktion och att det som iaktas i denna interaktion bör tolkas mot bakgrund av målorientering. Denna fråga bär vi med oss vidare in i avhandlingen. Den skapar spänst och intresse i läsningen. Men kvalificeras förståelsen som vi först bjuds in till på ett utmanande sätt i arbetet?

I Roséns avhandling är de teoretiska valen integrerade i syftet via de centrala begrepp som avhandlingsstudien kretsar kring:

Syftet med avhandlingen är att utveckla kunskap om juridifiering som en demokratiseringsprocess i utbildning. Detta görs genom att studera fallet likabehandling i svensk skola. En utgångspunkt är att juridifiering är ett mångfacetterat fenomen som behöver belysas utifrån olika perspektiv (Rosén 2023, s 21).

Tre forskningsfrågor hanteras i lika många delstudier, som i sin tur också finns redovisade i tre vetenskapliga artiklar. Artiklarnas respektive syften är dock inte identiska med de tre forskningsfrågor som ställs i kappan och besvaras med hjälp av delstudierna. Att låta kappan ha en egen agenda med självständiga forskningsfrågor som besvaras med hjälp av artiklarna snarar än i artiklarna, är en kvalificerad och i mitt tycke önskvärd konstruktion som också ger kappan ett värde utöver att sammanfatta tidigare genomförd forskning. Med denna konstruktion blir det också rimligt att här och nu begränsa mig till att beröra kappans syfte och frågor. De

forskningsfrågor som driver kappans agenda framåt handlar om (1) hur likabehandlingslagstiftningen har växt fram och vilka förutsättningar utformningen av lagen för demokratisering skapar, (2) vad en fler-dimensionell förståelse av juridifiering kan bidra med att synliggöra i relation till likabehandling som fenomen, och (3) hur likabehandling kan möjliggöra och omöjliggöra demokratiseringsprocesser i skolan (Rosén 2023, s 21).

Det är inte som i Nilfyrns fall uttalat i syftet vilka teoretiska perspektiv som avgör med vilken blick vi ska förstå och betrakta studieobjektet. I stället får studieobjektet och avhandlingens bärande begrepp i sig leda oss vidare in till de teoretiska perspektiven. Centrala begrepp som återfinns i syftet är *juridifiering*, förstådd som en *demokratiseringsprocess*, och det empiriska studieobjektet är *likabehandling i svensk skola*. Juridifieringen sägs vara mångfacetterad, vilket i sin tur motiverar att studien beaktar flera olika perspektiv. Och det är också vad som sker. Juridifiering beskrivs som en förskjutningsprocess som driver in allt fler utbildningsfrågor mot "domstolar och juridiska experter". Det motiverar att se juridifiering utifrån "rättsvetenskapliga perspektiv" (Rosén 2023, s 35). När jag först läste detta tidigt i avhandlingen var jag inte säker på vad det innebar – borde man inte snarare se på och analysera jurifieringen som process utifrån annan, mer kritiskt orienterad teori? Vad betyder det att i studien av juridifieringen anamma det rättsvetenskapliga perspektiv som i en tolkning skulle kunna sägas vara i full färd med att kolonisera praktiker

som förr inte var satta under juridikens skäppa?

Det centrala rättsvetenskapliga perspektiv som används för analysen visar sig vara Blichner och Molanders begreppsliga arbete, där de visar på fem dimensioner av juridifiering som avhandlingsstudien både använder sig av analytiskt och i viss mån vidareutvecklar. Några få sidor efter att vi som läsare fått ta del av detta möter vi Habermas och påståendet att ”all juridifiering inte är självklart välgörande eftersom det kan leda till en kolonisering av livsvärlden” (Rosén 2023, s 37). Den fråga bär vi med oss i vidare in i avhandlingen handlar om hur juridifieringen dels kan vara ett fenomen som åtminstone hypotetiskt accepteras som en form av demokratiseringsprocess, dels en samhällsrörelse som utifrån mer kritiska perspektiv snarare skulle kunna hota demokratin, åtminstone enligt vissa demokratidefinitioner. Det kan uppfattas som en radikal komplexitet att bära med sig. Inledningsvis ter sig frågan om juridifiering som demokratiprocess vara uppriktigt ställd och ackompanjerad av undersökande ambitioner. Risker så väl som möjligheter får teoretiskt plats sida vid sida. Det den orolige läsaren undrar över är möjligen om inte demokratiförståelsen riskerar att urholkas om vilka medel som helst anses legitima i demokratiseringsprocesser. När har de rättsliga medlens kraft tvingat fram en demokrati som förlorat sitt demokratiska värde? Komplexiteten har Rosén lovat oss att vi ska få möta och det löftet hålls när entrén bjuder oss att gå vidare in i alternativa förståelsen av juridifiering och demokratiseringsprocesser. Men kvalificeras förståelsen som vi först

bjuds in till på ett utmanande sätt i arbetet?

Avhandlingarnas exit – utmanande kvalificering eller bekräftande förstärkning av entréns budskap?

Vi närmar oss exit i respektive avhandling med siktet inställt på frågan vad vi har med oss mot utgången. Frågorna som denna recensionessä cirkulerar kring handlar om huruvida något finns med när vi närmar oss utgången som inte fanns klarlagt, belyst eller prövat i ingången, om det som deklarerades i ingången förstärkts eller utmanats, kvalificerats eller förklarats i utgången eller om utgången snarare bekräftar det budskap med vilket vi bjöds in i avhandlingen. Denna frågekonstruktion kan givetvis ifrågasättas. En avhandling författas sällan från början till slut; analyser och slutsatser bidrar till att inledningar skrivs om och syftesformuleringar justeras ofta efter att man insett vad som var möjligt att besvara. Det gör mina frågor svåra, för att inte säga omöjliga att besvara, eftersom det aldrig säkert går att veta vad som inspirerat eller informerat en avhandlings problemställning. Men någonstans där, innan studien påbörjades, fanns jämte en genuin nyfikenhet också en förförståelse, en föreställning, ett förgivettagande, en fördom eller kanske en ideologisk eller metodologisk övertygelse som på ett eller annat sätt påverkat studien. Även om texten inte bär enkla tydliga

spår av den faktiska forskarens ingång i sin studie, vill jag mena att den med de val som gjorts, referenser som aktualiserats och retoriska motiveringar som formulerats, ändå gör det relevant att tala om en ingång- och en utgång.

För att komma svaren på frågorna om relationen mellan in- och utgång närmare behöver vi se över vilka kunskapsbidrag och slutsatser som respektive avhandling lagt fram. I båda de aktuella fallen rör det sig om sammanläggningsavhandlingar med rika och mångfacetterade resultatredogörelser som träder fram i specifika skepnader i varje artikel. Här ska jag enbart redogöra för övergripande resultat och slutsatser, primärt hämtade från kappatexterna, med syftet att exemplifiera vilken typ av resultat respektive avhandling erbjuder. Intresset riktas mot relationen mellan det vi fick med oss i entrén och vad vi sedan kan bära med oss när vi passerar exit. Nilfyr formulerar ett övergripande resultat:

De övergripande och gemensamma resultaten av de tre delstudierna är att ett interaktionsmönster framträder som innebär att barnen definierar situationen och anpassar sig utifrån ett invävt, informellt respektsystem och att emotioner har en betydande funktion i interaktionen och konformitet som uppstår (Nilfyr 2023, s 95).

I de olika delstudierna redogör Nilfyr på ett förtjänstfullt och intresseväckande sätt för de små mekanismer med hjälp av vilka förskollärarna arrangerar interaktionen mellan sig själva och barnen. Det är dock inte så

enkelt att barnen alltid korrigeras till önskvärd beteende. I stället kan också själva aktiviteten korrigeras genom att beskrivas eller kommenteras på vissa sätt, för att det som sker åtminstone på någon nivå ska kunna framstå vara i linje med det förskollärare förstår som eftersträvansvärt (Nilfyr 2023, s 108). Detta är ett exempel på hur målorienterade motiv påverkar förskollärarnas kommunikativa ambitioner vilket i sin tur sätter spår i interaktionen. Här blir den utbildningspolitiskt orienterade oron reell i materialet när förskolläraren visar sig vara beredd att förvränga sin egen verklighet för att slippa konfronteras med att misslyckas med målorienterade aktiviteter. Sådana manövrar leder knappast förskolans pedagogiska uppdrag framåt. Avhandlingen bjuder in till en kvalificerad teoriram som bidrar till att se hur målorienteringens effekter kan slå ut i praktikens minsta rörelser, i kraft av att pedagogernas motiv, föreställningar och krav förändras. Den teoretiska nyfikenheten mätts då vi bjuds in i nära analyser av små men kraftfulla interaktionsmönster. Denna läsning övertygar oss om att det finns mer att förstå av mänsklig samvaro och utformande av gemensam praktik, om man kryper riktigt nära. Nilfyr visar också på ett övertygande sätt hur pedagogers ageranden kan förstås utifrån relativt nya ideal och föreställningar som fått fäste i förskolans vardag. Misstanken om att målorienteringens utfall i de minsta interaktionsrörelserna får passera över sidorna just för att matchningen mellan det politiska intresset och den mikrosociologiska teorin gjorts så övertygande i avhandlingens inledning, dämpas i takt med

att man som läsare vägleds in i skarpa mikroanalyser.

I Roséns kappatext formuleras resultatet i tre större områden, som också står i direkt relation till kappatextens frågeställningar. I konklusionen av delstudie I formuleras att diskrimineringsgrunderna kan påminna om strukturell ojämlikhet men samtidigt, om de knyts till en individualiserad demokratitradition, förlora politisk kraft. Delstudie II utvecklar ”kunskap om hur lika-behandling kan begreppsliggöras” (Rosén 2023, s 61) och med hjälp av ett bredare förståelseraster framträder juridifiering som ett vidare fenomen som behöver förstås både som en styrningsförändring och som något som förändrar mänskligt varande och subjektkapande (s 60–61). Den tredje delstudien orienterar sig runt den brännande frågan om juridifieringen, här studerad via likabehandlingslagen, kan anses möjliggöra eller hindra demokratiseringsprocesser. Här påvisas hur juridifiering kan möjliggöra vissa demokratiska värden på bekostnad av andra (s 62). Juridifieringens inneboende paradox kräver av oss att leva i flera perspektiv samtidigt och också ”se bortom en tid av juridifiering” (s 63). Avhandlingen bjuder in till en kvalificerad teoriram bestående av påtagligt skilda teoretiska och disciplinära ansatser. Teoriramen bidrar, tillsammans med gediget empiriskt stöd, till att se hur juridifieringen både kan tolkas som demokratiprocess som strävar mot värnandet av demokratiska värden, och samtidigt, i vissa led, en utmaning av de demokratiska värden vars ideologiska näring är sprungen ur etik, mänsklig samvaro och kommunika-

tion i en gemensam livsvärld. Miss-tanken om att frågetecknet efter titeln ”demokratiseringsprocess” aldrig fick sin chans givet den ingång som trots allt tillät juridifieringen att prövas i demokratiska världens ljus, dämpas i takt med att Roséns analyser leder läsaren vidare i en komplex förening av rättsvetenskapens logik, kritisk teori och demokratiteori.

Jag tror att forskare själva sällan kan sätta fingret på alla de moment i en lång komplex process då hypotesens fruktbarhet, det kloka teorivalet eller den bästa forskningsdesignen landat i processen och fått fäste. I retrospektion framstår kanske vissa val som relativt enkla medan andra framstår som resultatet av långsamma komplexa förståelseförskjutningar och några som bättre än andra. När det är dags att redogöra för dessa val i text är det med läsarens väl i åtanke som texten författas. Detta har Nilfyr och Rosén lyckats väl med. Komplexiteter har fått träda fram och bringats reda i, dock utan att komplexiteterna på något sätt utsatts för förenklingar under studiernas gång. Snarare tvärtom. Det finns flera begrepp, djupare motstridigheter och mer kvalificerade utmaningar att bära med sig genom utgångarna i dessa båda avhandlingar, än dem vi anade och lockades in i respektive entré. Men utmaningarna, föreställningarna och ansatserna är igenkänningsbara från respektive entréer och ännu kittlas tanken av att andra entré hade kunnat leda mig som läsare in mot andra utgångar och förståelser. Oundvikligt, ja visst, men också viktigt att adressera. Det är just därför som det vetenskapliga samtalet, den kritiska granskningen och det öppna sinnet är och förblir det

viktigaste akademien har att hålla fast vid. Det är en ynnest att bli inkallad för detta uppdrag som opponent, särskilt när uppdraget som i dessa båda fall innebär en vandring från komplexitet till ökad komplexitet, men också i vissa aspekter, till ökad klarhet.

Sara Irisdotter Aldenmyr

Referenser

Nilfyr, Katarina (2023)

Interaktionsmönster, social anpassning och emotioner i förskolan: En mikrosociologisk studie av interaktion mellan förskollärare och barn i målorienterade aktiviteter.

Doktorsavhandling. Göteborg: Göteborgs universitet.

Rosén, Maria (2023). *Juridifiering som demokratiseringsprocess?*

Fallet likabehandling i svensk skola. Doktorsavhandling.

Uppsala: Uppsala universitet.

Sara Irisdotter Aldenmyr är professor i pedagogiskt arbete, Institutionen för Lärarutbildning, Högskolan Dalarna. E-post: sia@du.se

Copyright Irisdotter Aldenmyr 2023. This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0: <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.